

АКЦЕНТУАЦІЯ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У системі ритмомелодійних та поетичних засобів віршування визначальна роль належить наголосу. Вивчення його поведінки та функцій у поетичному мовленні є найменш дослідженими в сучасній українській акцентології. Цим і зумовлена актуальність запропонованої наукової розвідки, у якій проаналізовано наголошування іменників жіночого роду в поетичних творах збірки Ліни Костенко «Гіацинтове сонце» в зіставленні з їхнім акцентуванням у сучасній українській літературній мові. У ході аналізу фактичного матеріалу нами була зафіксована лише одна лексема, наголошування якої відрізняється від нормативного наголошення сучасної української мови, що пов'язано з римуванням. Подальші ж наукові розвідки дадуть можливість з'ясувати специфіку наголошення іменників у поетичній творчості Ліни Костенко, що в свою чергу дозволить простежити загальні тенденції в наголошуванні лексем сучасної української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть, виявити вплив поетичної практики на кодифікацію українського літературного наголосу.

Ключові слова: акцентуація; наосновний, флексійний, суфіксальний, префіксальний наголоси.

Одним із важливих завдань сучасної акцентології є ґрунтовне вивчення особливостей наголошення поетичних текстів, оскільки їхня організація характеризується високим рівнем структурованості та інтенсифікацією формального й змістового оформлення, що в цілому дозволяє детально проаналізувати динаміку акцентологічних процесів.

Дослідженню акцентуаційних особливостей слів різних морфологічних класів на матеріалі поетичних творів І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки присвятили свої праці В. Складенко, З. Веселовська, В. Винницький, А. Білоштан, А. Зинякова, В. Желязкова, Р. Міджин, М. Сачко, Л. Легка. Вивчення ж поетичних текстів Л. Костенко ще не було об'єктом наукових розвідок мовознавців в акцентуаційному плані. Тому тема є актуальною, бо дасть можливість простежити загальні тенденції в наголошуванні лексем сучасної української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть, виявити вплив поетичної практики на кодифікацію українського літературного наголосу.

Метою нашої статті є: схарактеризувати наголошування іменників жіночого роду в поетичних творах збірки «Гіацинтове сонце» в зіставленні з їхнім акцентуванням у сучасній українській літературній мові.

Для порівняння акцентуації зафіксованих лексем у поезії та сучасній українській літературній мові використано такі словники: Українська літературна вимова і наголос: словник-довідник (К., 1973) [7]; Поґрібний М. І. Словник наголосів української літературної

мови (К., 1959) [4]; Головащук С. І. Словник наголосів (К., 2003) [2].

Вивченню наголошування іменників присвятили свої праці І. Огієнко, З. Веселовська, В. Складенко, В. Винницький, А. Білоштан, М. Пилинський, А. Зинякова, Р. Міджин. На сьогодні науковцями з'ясовано, що в іменниках найчіткіше виявляються характерні закономірності й певні тенденції наголошування, що їхня акцентуація залежить від наявності тих чи інших афіксів (префіксів і суфіксів), а непохідні слова (ті, котрі з погляду сучасної мови мають непохідну основу) зберігають ще й свій давній наголос.

Для віднесення іменника жіночого роду до того чи іншого акцентного типу необхідне його вживання в певній кількості відмінкових форм. Іменникам на -а, -я при кореневому наголошенні (у називному відмінковій однині) достатньо хоча б одного його вживання в формі однини (виняток становить форма знахідного відмінка однини, оскільки кореневу акцентуацію в знахідному відмінковій однині можуть мати й іменники з флексійним наголосом, але якщо коренева акцентуація іменника не викликає сумніву, зокрема цей іменник в українській мові не фіксується з флексійним наголосом, то береться до уваги і форма знахідного відмінка однини) й одного – у формі множини; при флексійній акцентуації іменника (у називному відмінковій однині) необхідне його вживання в таких відмінкових формах: у однині – в називному, родовому, давальному, орудному або місцевому (в одній із форм) і в знахідному відмінках; у множині – в називному або знахідному, у давальному або місцевому і в

орудному відмінках. Іменникам з нульовою флексією для віднесення до того чи іншого акцентного типу необхідне вживання в низці відмінкових форм (не беручи до уваги, зрозуміло, односкладових); в однині – у родовому або давальному і в місцевому відмінках, у множині – в називному або знахідному, в родовому, у давальному або місцевому і в орудному відмінках.

У ході аналізу фактичного матеріалу нами зафіксовано в однині та множині – іменник *ніч* (Н.в., одн.), *ніччю* (Ор.в., одн.), *ночі* (Н.в., мн.), який не вжитий в усіх наведених вище формах, тому для нього не можна встановити акцентного типу. Інша кількість лексем фіксується, як правило, в одній відмінковій формі. Розподілимо їх за такими акцентними групами: з наголосом на корені (акцентна група К), на суфіксі (акцентна група С), на флексії (акцентна група Ф) та з рухомим наголосом (Р) (принагідно зазначимо, що поезії написано чотиристопним ямбом, зі вставним пірихієм, паралельним і кільцевим римуванням, жіночою і чоловічою римою, а тому наголос кожного слова визначати неважко).

З кореневим наголосом (К) зафіксовано іменники: *безвіхідь* (Н.в., одн.); *бездárність* (Н.в., одн.); *берéзу* (З.в., мн.); *вічність* (Н.в., одн.); *волóшку* (З.в., одн.);

втóму (З.в., одн.); *годíночки* (Н.в., мн.); *дóля* (Н.в., одн.); *дóмку* (З.в., одн.); *дóшу* (З.в., одн.); *квіти* (Н.в., мн.); *крóв* (Н.в., одн.); *люди* (Н.в., мн.), *лю́ттю* (Ор.в., одн.); *міть* (Н.в., одн.); *молі́тви* (Н.в., мн.); *му́зику* (З.в., одн.); *му́ку* (З.в., одн.); *м'я́тою* (Ор.в., одн.); *о́сінь* (Н.в., одн.); *оста́чу* (З.в., одн.); *ота́ри* (Н.в., мн.); *отру́ти* (Р.в., одн.); *па́м'ять* (Н.в., одн.), *па́м'яті* (Р.в., одн.); *па́узу* (З.в., одн.); *печáль* (Н.в., одн.) *печáлі* (Р.в., одн.) – чотири рази; *пронóзи* (Н.в., мн.); *ра́дості* (Р.в., одн.); *родíночки* (Р.в., одн.); *руки* (Н.в., мн.); *сльóзи* (Н.в., мн.); *со́сни* (Н.в., мн.); *телека́мери* (Р.в., мн.); *ті́ша* (Н.в., одн.), *ті́ші* (Д.в., одн.); *шампа́на* (Р.в., одн.).

З суфіксальним наголошенням (С) – лексеми: *каді́льницях* (М.в., мн.); *любо́в* (Н.в., одн.).

З флексійним наголосом (Ф) зафіксовано іменники: *бідá* (Н.в., одн.); *висотá* (Н.в., одн.); *добі́* (Д.в., одн.); *жагі́* (Р.в., одн.); *корá* (Н.в., одн.); *німоту́* (З.в., одн.); *стерня́* (Н.в., одн.); *суєта́* (Н.в., одн.).

З рухомим наголосом (Р) – лексема *душа́* (Н.в., одн.) – тричі, *ду́шу* (З.в., одн.), *душе́* (Кл.в., одн.).

Порівняймо наголошування лексем у поезіях з їхнім наголошенням в сучасних акцентологічних лексикографічних джерелах.

Поетичні твори Ліни Костенко	Українська літературна вимова і наголос (УЛВН)	М. І. Погрібний «Словник наголосів укр. літературної мови (СН П)»	С. І. Головащук «Словник наголосів (СН Г)»
<i>безвіхідь</i>	<i>безвіхідь</i>	<i>безвіхідь</i>	<i>безвіхідь</i>
<i>бездárність</i>	<i>бездárність</i>	<i>бездárність</i>	<i>бездárність</i>
<i>берéзу</i>	<i>берéзу</i>	<i>берéзу</i>	<i>берéзу</i>
<i>бідá</i>	<i>бідá</i>	<i>бідá</i>	<i>бідá</i>
<i>висотá</i>	<i>висотá</i>	<i>висотá</i>	<i>висотá</i>
<i>вічність</i>	<i>вічність</i>	<i>вічність</i>	<i>вічність</i>
<i>волóшку</i>	<i>волóшку</i>	<i>волóшку</i>	<i>волóшку</i>
<i>втóму</i>	<i>втóму</i>	<i>втóму</i>	<i>втóму</i>
<i>годíночки</i>	<i>годíночки</i>	<i>годíночки</i>	<i>годíночки</i>
<i>добі́</i>	<i>добі́</i>	<i>добі́</i>	<i>добі́</i>
<i>дóля</i>	<i>дóля</i>	<i>дóля</i>	<i>дóля</i>
<i>дóмку</i>	<i>дóмку</i>	<i>дóмку</i>	<i>дóмку</i>
<i>дóша</i>	<i>дóша</i>	<i>дóша</i>	<i>дóша</i>
<i>дóшу</i>	<i>дóшу</i>	<i>дóшу</i>	<i>дóшу</i>
<i>душе́</i>	<i>душе́</i>	<i>душе́</i>	<i>душе́</i>
<i>жагі́</i>	<i>жагі́</i>	<i>жагі́</i>	<i>жагі́</i>
<i>каді́льницях</i>	словниками лексему не зафіксовано		
<i>квіти</i>	<i>квіти</i>	<i>квіти</i>	<i>квіти</i>
<i>корá</i>	<i>корá</i>	<i>корá</i>	<i>корá</i>
<i>крóв</i>	<i>крóв</i>	<i>крóв</i>	<i>крóв</i>
<i>любо́в</i>	<i>любо́в</i>	<i>любо́в</i>	<i>любо́в</i>
<i>люди</i>	<i>люди</i>	<i>люди</i>	<i>люди</i>
<i>лю́ттю</i>	<i>лю́ттю</i>	<i>лю́ттю</i>	<i>лю́ттю</i>
<i>міть</i>	<i>міть</i>	<i>міть</i>	<i>міть</i>
<i>молі́тви</i>	<i>молітви'</i>	<i>молітви'</i>	<i>молітви'</i>
<i>му́зику</i>	<i>му́зику</i>	<i>му́зику</i>	<i>му́зику</i>
<i>му́ку</i>	<i>му́ку</i>	<i>му́ку</i>	<i>му́ку</i>
<i>м'я́тою</i>	<i>м'я́тою</i>	<i>м'я́тою</i>	<i>м'я́тою</i>
<i>німоту́</i>	<i>німоту́</i>	<i>німоту́</i>	<i>німоту́</i>
<i>ніч</i>	<i>ніч</i>	<i>ніч</i>	<i>ніч</i>
<i>ніччю</i>	<i>ніччю</i>	<i>ніччю</i>	<i>ніччю</i>
<i>ночі</i>	<i>ночі</i>	<i>ночі</i>	<i>ночі</i>
<i>о́сінь</i>	<i>о́сінь</i>	<i>о́сінь</i>	<i>о́сінь</i>

<i>оста́чу</i>	<i>оста́чу</i>	<i>оста́чу</i>	<i>оста́чу</i>
<i>ота́ри</i>	<i>ота́ри</i>	<i>ота́ри</i>	<i>ота́ри</i>
<i>отру́ту</i>	<i>отру́ту</i>	<i>отру́ту</i>	<i>отру́ту</i>
<i>па́м'ять</i>	<i>па́м'ять</i>	<i>па́м'ять</i>	<i>па́м'ять</i>
<i>па́м'яті</i>	<i>па́м'яті</i>	<i>па́м'яті</i>	<i>па́м'яті</i>
<i>па́узу</i>	<i>па́узу</i>	<i>па́узу</i>	<i>па́узу</i>
<i>печа́ль</i>	<i>печа́ль</i>	<i>печа́ль</i>	<i>печа́ль</i>
<i>печа́лі</i>	<i>печа́лі</i>	<i>печа́лі</i>	<i>печа́лі</i>
<i>пронóзи</i>	<i>пронóзи</i>	<i>пронóзи</i>	<i>пронóзи</i>
<i>ра́дості</i>	<i>ра́дості</i>	<i>ра́дості</i>	<i>ра́дості</i>
<i>роді́ночки</i>	<i>роді́ни</i>	<i>роді́ни</i>	<i>роді́ни</i>
<i>ру́ки</i>	<i>ру́ки</i>	<i>ру́ки</i>	<i>ру́ки</i>
<i>сльо́зі</i>	<i>сльо́зі</i>	<i>сльо́зі</i>	<i>сльо́зі</i>
<i>со́сни</i>	<i>со́сни</i>	<i>со́сни</i>	<i>со́сни</i>
<i>стерня́</i>	<i>стерня́</i>	<i>стерня́</i>	<i>стерня́</i>
<i>суе́та</i>	<i>суе́та</i>	<i>суе́та</i>	<i>суе́та</i>
<i>ті́ша</i>	<i>ті́ша</i>	<i>ті́ша</i>	<i>ті́ша</i>
<i>ті́ші</i>	<i>ті́ші</i>	<i>ті́ші</i>	<i>ті́ші</i>
<i>шампа́на</i>	словниками лексему не зафіксовано		

Порівнявши акцентування лексем жіночого роду в поезіях Л. Костенко з їхнім наголошенням у сучасних словниках наголосів (УЛВН, СН П, СН Г), нами було з'ясовано, що вони мають однакову акцентуацію, окрім випадку *моли'тва* – *молитви'*, що пов'язаний зі збереженням стопи вірша.

Характеризуючи специфіку акцентування деяких іменників варто вказати, що лексема *безвихідь* належала до іменників з первісно короткісним наголошенням префіксом, але внаслідок дії на українському ґрунті тенденції до переміщення наголосу з префікса на корінь акцентуація лексеми змінилася [6, с. 569; с. 570]; окситонований іменник *а́-/я́-основ* *біда* ще з праслов'янського періоду послідовно зберігає в українській мові первісне флективне наголошення [6, с. 24]; іменники на *-ota* *висота*, *німота* з рухомим наголосом ще на ґрунті давньоруської мови втратили початкову акцентуацію форм давального та знахідного відмінків однини, узагальнивши в однині флективну акцентуацію більшості відмінкових форм (називного, родового, орудного та місцевого відмінків) – *висота'*, *німота'* [6, с. 358]; у пізньопраслов'янській мові іменники на *-ostь* з рухомим наголосом характеризувалися кінцевою акцентуацією у формах орудного та місцевого відмінків однини і початковою – у формах називного – знахідного, родового та давального відмінків однини; на українському ґрунті більшість іменників на *-ostь* досить послідовно зберігає початкову акцентуацію відмінкових форм однини – *ві'чність*, *ра'дість* [6, с. 495; с. 490]; лексема *година* належить до баритонованих іменників на *-ina* і зберігає в українській мові первісну суфіксальну акцентуацію *годи'ночка* [6, с. 373]; іменники *душа́*, *рука́*, *сосна́* *а́-/я́-основ* з рухомим наголосом з праслов'янського періоду зберігають у формах називного, родового та місцевого відмінків однини первісне

наголошення, а у формі орудного відмінка однини – східноспільнослов'янську акцентуацію (на першому голосному флексії) [5, с. 49]; лексема *кров* належала до іменників *й*-основ з рухомим наголосом [6, с. 321]; іменник *любов* належав до окситонованих іменників *й*-основ, але на ґрунті давньоруської, а пізніше й української мов форми змінили початкову акцентуацію (*лю'бы*) на суфіксальну (*любо'в*), а далі – флективну (*любови'*) [6, с. 316]; в українській мові іменник *лю'ди* в формах називного і знахідного відмінків множини зберігає первісний початковий наголос [6, с. 255]; флективна акцентуація форм множини лексеми *молитва* виникла внаслідок дії тенденції до акцентного протиставлення форм однини і множини в іменниках *а́-/я́-основ* з кореневим наголосом (*моли'тва* – *молитви'*) [6, с. 315]; іменники *ї*-основи жіночого роду *ніч*, *осінь* мали рухомий наголос, але на ґрунті давньоруської мови відбулося вирівнювання їхньої акцентуації до початкового [6, с. 233]; лексема *пам'ять* історично належить до префіксальних іменників з іменними префіксами, які послідовно (або в окремих говорах) зберігають первісне префіксальне наголошення [6, с. 503].

Отже, акцентуаційний аналіз іменників жіночого роду поетичної збірки дає підстави стверджувати, що авторське наголошення не відрізняється від сучасної літературної норми, хоча воно має й свої специфічні особливості, бо не завжди у поезії граматичні наголоси слів та їх форм збігаються з наголосами ритмічними чи функціонально навантаженими. Подальші ж наукові розвідки дадуть можливість з'ясувати специфіку наголошення іменників у поетичній творчості Ліни Костенко, що в свою чергу дозволить простежити загальні тенденції в наголошуванні лексем сучасної української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть, виявити вплив поетичної практики на кодифікацію українського літературного наголосу.

Список використаних джерел

1. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К. : Наукова думка, 1984. – 160 с.
2. Головашук С. І. Словник наголосів / С. І. Головашук. – К. : Наукова думка, 2003. – 320 с.
3. Костенко Л. В. Гиациндове сонце: поезії / Л. В. Костенко. – К. : Либідь, 2010. – 168 с.
4. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрібний. – К. : Рад. школа, 1964. – 640 с.
5. Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія / В. Г. Скляренко. – К. : Інститут мовознавства, 1998. – 342 с.
6. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу : Іменник / В. Г. Скляренко. – К. : Наукова думка, 2006. – 709 с.
7. Українська літературна вимова і наголос : словник-довідник / За ред. М. А. Жовтобрюха. – К. : Наукова думка, 1973. – 724 с.

А. А. Зинякова,

Николаевский национальный университет им. В. А. Сухомлинского, г. Николаев, Украина

**АКЦЕНТУАЦИЯ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ
В ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ ЛИНЫ КОСТЕНКО**

В системе ритмомелодичных и поэтических средств стихотворчества главная роль принадлежит ударению. Изучение его поведения и функций в поэзии наименее исследовано в современной украинской акцентологии. Этим и определена актуальность предложенной научной статьи, в которой проанализировано ударение имен существительных женского рода в поэтическом сборнике Лины Костенко «Гиацинговое солнце» в сравнении с их ударением в современном украинском литературном языке. Во время анализа фактического материала нами была зафиксирована лишь одна лексема, ударение которой отличается от нормативного ударения современного украинского языка, что связано с ритмической организацией поэзии. Последующие публикации дадут возможность определить специфику ударения имен существительных в творчестве Лины Костенко, что в свою очередь даст возможность проследить общие тенденции в ударении лексем современного украинского языка конца XX – начала XXI веков, определить влияние поэтической практики на кодификацию украинского литературного ударения.

Ключевые слова: акцентуация; наосновное, флексионное, суффиксальное, приставочное ударение.

А. А. Zinyakova,

Mykolayiv National University of V. O. Syhomkynskiy, Mykolayiv, Ukraine

THE ACCENTUATION OF FEMININE NOUNS IN THE POETRY OF LINA KOSTENKO

One of the important tasks of modern accentology is a thorough study of the characteristics of accentuation of poetic texts. Their organization is characterized by a high level of structure and intensification of formal and semantic processing that generally allows a detailed analysis of dynamic of the processes of accentuation. The researches of features of accentuation of different morphological classes of words in the of poetry I. Kotlyarevskiy, T. Shevchenko, I. Franko, Lesia Ukrainka are recorded in the works of V. Sklyarenko, Z. Veselovska, V. Vynnytsky, A. Biloshtan, A. Zynyakova, V. Zhelyazkova, R. Midzhyn, M. Sachko, L. Legka. The study of poetic texts of Lina Kostenko has not been the subject of scientific studies linguists in aspect of accentuation. Therefore, the topic is relevant because will allow to track the general trends in accentuation of lexemes of modern Ukrainian late XX – early XXI century, will reveal the influence of poetic practice on the codification of literary Ukrainian accent. The article aims to characterize the accentuation of feminine nouns in the poetry collections of Lina Kostenko «The Giacynth Sun» in comparison with their accentuation in modern Ukrainian literary language. Today, scientists found that the nouns are clearer characterized by certain trends and patterns of accentuation. Their accentuation depends on the availability of certain affixes (prefixes and suffixes), and derivative words (those which in terms of modern language are non-derivative basis) still retain its long-standing accent. During the analysis of factual material the lexemes were distributed on groups of accentuation – with emphasis on roots (accent group R), with emphasis on suffix (accent group S), with emphasis on inflexion (accent group F) and movable accent (M). We found that only the noun «moly'tvy» has a different accentuation compared to modern Ukrainian literary language of «moly'tvy'», that is associated with a rhyme. Further scientific research will enable to find out the specifics of accentuation of nouns in the poetry of Lina Kostenko.

Key words: accentuation; basic; flexical accent; suffixal accent; prefixal accent.